

Եւ ո՞վ ամէն դուրս որ կը կրէք սիրտ
փափկիկ

Լացէք լացէք դառնագին

Լացէք անվերջ անկո՛ւմն անբաղդ անձե-
րու

Երիտասարդ հասակին

Սաղմոսեցէք լացուկոծի ալելու...

Բայց ո՛չ, սակայն մի լաք վրաս դուր
երէք,

Ո՞վ սիրելի մայր իմ՝ քոյրեր՝ բարեկամք,
ինչո՞ւ լալ երբ համօրէ՛ն մարդ ինձ պէս
հէք՝

Վաղիկ կամ ուշ պիտ' ունենայ հոգե-
վարք...

Ու ինչո՞ւ լալ երբ ճշմարիտ ու անվերջ
կեանքին շընորհն ինձ սըրուեցաւ երկինք
պերճ...

Մի՛ լար մայրի՛կ, մի՛ լաք քոյրե՛ր՝ եղ-
բայրնե՛ր,

Երջանկութեան ես հոս գազաթն եմ կանգ-
նեմ...

Միսիթ արավանք, 13 Նոյ. 1913

Տ ա պ ա ն տ գ ի ը

(Սր. Այսին)

Ես որ կեանքէս զըրկուեցայ անվայել,
կը կոչուէի Դանիէլեան Դանիէլ.

— Լացէք լացէք, ո՞վ անցորդներ, իմ վը-
րաս,

Զի անհո՛ւն է աշխարհիս մէջ իմ վընաս:
Արու գաւակ տասն եղբայրներ էինք մենք,
Աւաղ, եղանք անգուլթ Մահին զոհ ամէնք.
Վերջինն եմ ես ծաղկահասակ ողբալիս.
Քըստան և ութը տարեկան հասակիս

Պերճ արեգակս երկրի համար մըթացաւ,
Մարմնոյս երկինք՝ այս շիրմին տակ մութ
անձաւ...

*
* *

Անխի՛ղճ մանգաղ՝ որ կը հընձնա կեանքը
մեր,

Անվերջ վըշտի դաժան սուրով խոցեցիր

Ծերունի հօրս ու քոյրերուս, ա՛հ, սըր-
տեք...

— Ո՞վ կեանք, Աշխարհ, ո՞վ Յո՛յա՝ դո՛ւն
ալ ես պատիր...

*
* *

Ազատահմիս յո՛յսը միակ՝ վրան երկրի,
կը կարծէին թէ ցեղն ինձմով պիտ բեր-
կրի...

— Եղո՛ւկ, երկինք չըհաճեցաւ շընորհել
Որ յաւիտեան անէր մեր տունըր նորել:
Լացէք լացէք, ո՞վ անցորդներ իմ վըրաս
Զի անհո՛ւն է աշխարհիս մէջ իմ վընաս,

*
* *

Չորս տարինք Առողջութիւնն անընդհատ
փընտոցի ես՝ բայց չըզըտայ՝ այլ միշտ
վատ.

Իւ հուսկ այստեղ՝ օտարական ու պան-
դուխտ

Խրփեցի աչքս. իմ այս վերջին եղաւ
ուխտ.

— Անիծեցէք, ո՞վ սիրելիք, մահն անգութ
Որ տարածամ ձօնեց ինձի տապան մութ:

Հ. Գր. Այսին

Ղարս, 22 Յուլիս 1913

ԻՏԱԼԱՅԻ ՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

ՈՒՄԲԵՐԹՕ ՖՐԱՔԿԻՍ

Պէյրութ ցամաք ելած ատենս՝ ուսկից
մտաղիւր էի բարձրանալ Տաւրոսի հակ-
ամբուլթեանց շղթաներու մէջէն, դէպի Փոքր
Ասիոյ կեղրոնը, հետս բացի անփորձ
ճանապարհորդի մը թեթեւ պայուսակէն,
կը կրէի նաև ինձ մը ծանրացուցիչ գա-
ղափարներ ու նախապաշարունակեր. և
զրքերէն քաղուած պատրանքներ՝ մեծաւ
մասամբ բանաստեղծական և առասպելա-
կան նկարագրով:

Այն ժամանակ այնքան ճոխ և զանազան երևակայութեամբ զրական էջեր նուիրուած են Արեւելքի, և այնպիսի կենդանի գոյներով նկարուած են մինարէններու, բազարներու քաղաքները, փաթթոցաւոր և լողիկաւոր (barracane) ժողովուրդը, երկիր մը ուր կը ծաղկի լուստասը և կը պտղաբերի արմաւը, որ անկարելի կը համարիմ արեւմտցոյ մը որ ոտքը կոխէ Ասիոյ որ և է ցամաքին վրայ՝ և չգզայ այնպիսի խոր յուզում մը որ կարծես զրախտին դոնները բացուած ըլլային իր առջևը:

Չմտ գիտեր արդեօք Հնդկաստան, Թիբեթ, Պարսկաստան և Ալիսանիստան ունին իրականութեան մէջ այն կախարդանքը որ հին և նոր ճանապարհորդներու գրքերուն մէջ կը կարդանք, օրինակ իմի, արդեօք Հնդկաստան նոյն է, զոր կը ճանչնանք շնորհիւ Քիփլիքի հիանալի արձակ գրութեան:

Անշուշտ փոքր Ասիան, Ասիական Թուրքիան, Տիգրիսի և Եփրատի, Կովկասի և Տաւրոսի, միջերկրականի և սև ծովուն մէջ գտնուած նաճագները որ բնակուած են Թուրքերէ, Արաբներէ, Քիւրտներէ, Հայերէ, Չերքէզներէ, կ'արթնցնեն իսկ մը պատրանքներ անոր մէջ՝ որ կեանքի վրտանգով յանձն կ'առնու ճանապարհորդել այն երկայն և անիջևան ճամբաներու և ընդարձակ ու քարուտ անապատներու մէջ կորսուած գիւղերուն և քաղաքներուն մէջ:

Մեր աչքին առջևը գտնուածը որովհետեւ զրախտ մը չէ, այլ երկիր մը, ծածկուած յետաձգութեան և խեղճութեան ամենախոր վէճերով: Կայսրութիւն մը չէ՝ այլ անոր ուրուականը, քստմեքիլ անիշխանութիւն մը՝ կազմակերպուած այնպիսի հիմերու վրայ, որ օրինաւոր կ'ուզէ համարիլ, և սակայն բռնապետական է մարդկութիւն մը՝ որ կը կրէ գերութիւն մը իւր ամենէն տխուր ձեւերուն տակ՝ իբր անխուսափելի ճակատագիր մը: Սկիզբէն ի վեր հազարամեայ միջոցի մէջ հիմնապէս ոչինչ փոխուած է Ասիական Թուրքիոյ

կայսրութեան մէջ: Որովհետեւ զայն հիմնող և կառավարող ցեղը մակարոյծ ցեղ մ'է, որուն կը պակսի ստեղծագործութեան և զարգացման ամէն կարողութիւն: չի կրնար զգալ և ըմբռնել տարբերութիւն որ կը զանազանէ մարդը կենդանիէն, փակուած և ամրացած իրենց գրքին մոլեռանդութեան մէջ, որուն կը համապատասխանեն ուրիշ հարիւրազգի մոլեռանդութիւններ ամենէն վատ տեսակներէն:

Եւրոպացին որ առ հարկի իրաց ինկած է բերտ որոգայթի մը մէջ, կը ձգէ այլ ևս նկարչականին, բանաստեղծականին, երևակայականին գաղափարը, կը մոռնայ «Հազարամէկ գիշերները» և Լօթիի ստաւսոս արկածները, հին վիպական դպրոցի շինծու պատմութիւնները և կը մասնակցի ազատ հոգով և աշաւրջութեամբ գինքը շրջապատող անսպասելի՝ բայց յաղթահարող իրականութեան:

Իր մէջ կը ծնանի տեսակ մը ընկերական բնազդ: գթութեան և մարդկային հաստատամտութեան զօրեղ զգացում մը որ գինքը կը մղէ Թափանցելու մինչև խոր՝ իրեն յայտնուած զազարկի աշխարհին, ճանչնալու համար անոր յոռի մասերը, նոյն իսկ այն՝ որ սովորաբար կը ծածկուի ու կը փախչի օտարականի մը ցննութիւններէն:

*
*

Առաջին քայլերու մէջ դէպ ի այս տխուր գիտք, դիպուածը ինծի տուաւ կոյր առաջնորդ մը: Կը ճամբորդէի ընդ մէջ Պապպէթի և Հալէպի, այն փոքրիկ երկաթուղով՝ որ Լիւանանը ծովու հետ կը կապէ, ընկղմած էի արեւակէզ դաշտանկարներու զննութեան մէջ:

Առաւօտեան շատ ժամեր անցուցի Պապպէթի Հոովմէական հին տաճարներու և պալատներու փառահեղ աւերակներուն մէջ, փնտռելով անոնց մէջ՝ զգացած բուռն հայրենաբաղձութեան սփոփանքը: Երբեմն նայուածքս դարձնելով դէպ ի այս ահագին քարերով ծածկուած չոր և անմշակ դաշ-

տեղը որ ողողումի մը մնացորդները կը թուէին, կը մտածէի մեր քաղաքանութեան հետեւորուն վրայ՝ որ զեռ կ'ապրէր այս բարբարոս աշխարհին մէջ:

Երբեմն երբեմն կը հանդիպէին երկաթ-ուղւոյ երկայնութեան վրայ ձիաւոր և հետեակ Արարներու խումբեր զինուած երկայն հրացաններով և շուրջներին բոլորած Պետտին կիներ ու մարդիկ, իրենց կապոյտ և կարմիր զգեստներով և թաղիքէ խոյրերով:

Ընդհանրապէս միշտ ձիաւորները սուր աղաղակով մը քառատրոփ իրենց նիհար նժոյգներու վրայ կը մրցէին շոգեշարժին հետ, որ կը հեկար ու կը շշնշէր բլրան կողքին վրայ և շատ անգամ այս անհաւասար մրցման մէջ կը յաջողէին յաղթող հանդիսանալ:

Յանկարծ կանգ առինք խրճիթներու խումբի մը առջև. կայարան մըն էր: Նոյն սովորական ժողովուրդն էր որ կ'երթար ու կու գար եռուզեռ, շարժուն և զգալուն վրաններու տակ ծախելով ջուր գեղեցիկ կուտերու մէջ, պանան, արմառ ու հաց: Երեք ճամբորդ վար իջան. մէկ հոգի մ'ալ վեր ելաւ որ մանուկէ մը առաջ-նորդուած տեղաւորուեցաւ իմ կառաքած-նիս մէջ. փոքրիկը բարեկեց զինք համուրելով աջը:

Բարձրահասակ ծերունի մըն էր, երկայն մորուք մը կը բոլորէր երեսին շուրջը, որուն վրայ երկու պայծառ անոյտ աչքեր կը կաթեցնէին մեկամաղձիկ համակերպութեան մը ստուերը. տերվիշներուն նման հագուած էր, ճերմակ վարտիք և կանաչագոյն տառատոկ, գլխուն վրայ թաղիքէ ճերմակ ֆէս մը, և թաշկինակ մը ճակտին չորս բոլորը, նման փաթթոց-ներու:

Տերվիշ մը չլուլալը կը հասկցուէր կողքէն կախուած ջուլթակէ մը և զեղին խաչէ մը, որ կախուած էր իր կուրծքէն:

Քրիստոնեայ մըն էր, Հայ աշուղ մը, այն կոյր երգիչներէն մին, որ կը քաշկրտեն կարաւաններու երկայն ճամբանէ. լուն վրայ օթեանէ օթեան, գիւղէ գիւղ,

քաղաքէ քաղաք, իրենց թշուառութեան և բանաստեղծութեան բոլոր, ամբողջ ժողովորդեան մը թշուառութիւնը ու բանաստեղծութիւնը:

Արեւելքի քրիստոնեայները, Հայերը ըսել կ'ուզեմ, անձնաւորումն են այս մարգարէներուն կերպարանքներուն որ իրենց դէմքին և իրենց խօսքերու մէջն կը հաւաքեն ցաւեր՝ որոնց բեռը համբրութեամբ կը տանին իրենց երկար տարիներէ ի վեր Աստուծոյ սիրոյն համար:

Երգիչները ժողովրդեան ծնունդն ու ժողովրդեան փառաբանչներն են. ընդհանրապէս իրենց կեանքը կը սկսի ողբերգակ կերպով. արեւնուշտ դիպուած մը կը խզէ զիրենց դաշտի խաղաղ աշխատութենէն, կը վտարէ հայրենի օճախէն, կը մղէ դէպ ի ահաւոր անձանթ նպատակներ, կը բռնադատէ զոյութեան մը՝ լի նուաստութեամբ ու ցաւերով:

Իւրաքանչիւր քրիստոնէից կոտորած՝ առաջ կը բերէ երգիչներու սերունդ մը: Անիկայ որ մտաւ Պապլէքի և Հալէպի ճամբուն վրայ իմ կառաքածնիս մէջ կը պատկանէր գրեթէ հինցած սերունդի մը:

Ինքն անձամբ պատմեց ինձի որ ծնած էր Մալաթիայ, հայաքաղաք մը Եփրատի հովտին մէջ, և թէ պզտիկուց հայրը մայրը եղբայրներն ու քոյրերն սպանուած էին այն ջարդերուն միոյն մէջ զոր մոլեռանդ մահմետականները մղած էին կեաւուրները քնաշինջ կորսնցնելու համար. ինքն հրաշքով ազատած էր՝ ձգուած ըլլալով իրբն մեռեալ հայրենի տան աւերակներու տակ, զինք դուրս քաշած էին անկից իր հայրենակիցները, երկու օր վերջը, երբ դարձած էին գիշեր ժամանակ խուզարկելու գողերու պէս այն տեղերը՝ որոնց քիչ օր առաջ տէր էին: Երկու փայտի շերտեր վիրաւորած էին աչքերը դատապարտելով զինքը մշտնջենաւոր գիշերուան մը:

Նա այն ժամանակէն սկսած էր թափառական կեանքը և երկար տարիներ մինչև ներկայ ծերութիւնը Հայաստանի մէկ սահմանէ միւս սահմանը իւր ջութա-

կով ու մախաղով հոչակելով իւր երգեւրուն մէջ ազգակիցներուն դիւցազնական կեանքը, ճնշուած տաճկի լուծին տակ, հալածուած քուրդ մոլեռանդութենէն, խեղճըցած Պարսիկ բարբարոսութենէն, տարածելով ամենուրեք ապագայ արդարութեան մը հաւատքի սերմը, և երիտասարդներու սրտին մէջ դնելով Քրիստոսի և Հայրենեաց սէրը:

Առաքեալ մը Պիտի չի մոռնաւ երէջք, ինչ որ նա պատմեց ինծի իր զոդ-դոշուն ու անխողով ձայնով հայ ազգին տրուող պատկերը՝ լքուած գերութեան լուծին տակ. նկարելով իրենն ալ անոր հետ միասին:

Հայ երեսփոխանները ֆոխանակ փիլիսոփայելու մարդու իրաւունքին վրայ և զբաղելու քաղաքական տնտեսութեամբ, փոխանակ վատնելու ժամանակն ու աշխատանքը չնչին կուսակցական կոիւնքով, այս կամ այն երիտասարդ կամ հին թուրքերու համար, պէտք են անցնիլ Պոսֆորէն և երթալ ժողովրդեան մէջ և ընդունիլ անկից առաքելութիւնը որ պիտի յանձնեն իրենց. Կ. Պօլսոյ Հայոց անծանօթ է իրենց հայրենիքը, կարծես այն աշխարհին զաւակները չըլլան:

Գաղթականները հիւրընկալ աշխարհներու մէջ կորսնցուցած են ճշմարիտ համերաշխութեան զաղափարը ոչ միայն գործով, խօսքով և առաջարկութեամբ՝ այլ և զգացմամբ ու փափաքով:

*
**

Հայաստանի ներկայ վիճակը նոյն է ինչ որ էր Ապտիւլ Համիտի բռնական ջրջանի ժամանակ. թատերաբեմն ողբերգութեան մը որուն վախճանը ոչ մէկու մտքէն կ'անցնի նախատեսել:

Անատոլիոյ բոլոր հայերու կեանքն ու ինչքերն, մահմետական տէրերու և ամբոխներու ձեռքը մատուած են, որոնք կը տիրեն գեղերուն և քաղաքներուն: Իրաւունքի հաւասարութիւն՝ որ հռչակուեցաւ Երիտասարդ թիւրքերու սահմանադրութենէն վերջ,

պարզ խօսք մ'է: Զկայ հաւասարութիւն օրէնքի, հայ ու թուրքին մէջ. կոտորածի սպառնալիքը և կամ որ և է հարստահարութիւն միշտ պատրաստ կը սպասէ հայ տան շեմին վրայ. օսմանեան դատարանի մը մէջ՝ դատաւորը միշտ պատրաստ է ազատ արձկելու ամբաստանուած յանցաւոր թիւրքը կամ քուրդը, և դատաւարտելու անմեղ քրիստոնեայն: Գոյուլթիւն չունի ոչ մի դպրոց ամբողջ Անատոլիոյ մէջ հայոց համար, բաց ի անոնցմէ որ նոյն ազգէն հիմնուած են անհուն զոհողութեամբ:

Հայերը կարող չեն զէնք կրել, մինչդեռ քիւրդերուն թոյլ տրուած է, որոնք առաւակութիւն ընելու համար կը գործածեն:

Ժողովուրդ մը ընդունակ քաղաքակրթութեան և կիրթ՝ այսօր բարբարոս աշխարհին մէջ, աւանդութեամբ և բնութեամբ, դատաւարտուած է դանդաղ մահուան՝ առանց ազատման ու և է միջոցի բաց ի յեղափոխութենէ: Անցայ կորելով բոլոր յաղապարտութեան և մինչև անոր սահմանակից զաւառները, մինչև կոմիկաս և Սիրիա:

Այս տիեզերական խեղճութեան և մահմետական դանդաղ ծուլութեան մէջ տեսայ երկու քաղաքակրթութեան յառաջադիմութեան նշաններ, մին շոգեշարժ մանաւրան մը Ալյեթարի մէջ և ելեքտրական ազօրիք մը Խարբէրդի մէջ. երկուքն ալ կը պարտին երկու քաջասիրտ և խելացի հայերու նախաձեռնութեան: Այս երկու գործարաններն ուր կ'աշխատին նաև կիւներ ալ, հիմնարկուեցան անմիջապէս Ապտիւլ Համիտի գահնկեցութենէն վերջը, որովհետեւ անկից առաջ կարելի չէր, սակայն այսօր ևս վտանգ կը սպառնայ տէրերուն օր օրին ձգելու ձեռնարկը:

Փորձառութիւնը կը սորվեցնէ թէ անկարելի է հայու մը համար ձեռք ձգել տեսակ մը բարեկեցութիւն աշխատութեան միջոցաւ, առանց զրգուելու առաջ կամ վերջը կառավարութեան և տաճիկ ազաներու անյազութիւնը որ զինքը կը պաշտպանեն:

Այս երկիրդի և անապահովութեան զգացումը կենդանի է ամբողջ Հայաստանի մէջ:

Հայ ժողովուրդը կը փափաքի մշակել երկիրը, հաստատել ճարտարարուեստը, առաջ մղել վաճառականութիւնը ներքին Ասիոյ և Եւրոպայի հետ, ունենալ դպրոցներ և համալսարաններ տղայոց և պատանեաց համար, ապրիլ յառաջագէտ և քաղաքակրթ կեանքով մը և չի համարձակիր. կարող է յառաջ բերել բաւական մեծ նպաստ մը Ասիական թուրքիոյ զաւառներու փրկութեան, և չի կրնար, որովհետեւ նա իրականութեան մէջ տեւութեան քով ամէն օրէնքէն դուրս է և զինքը կը ճնշէ ու կ'աղքատացնէ:

Այսքան ճնշող հոգւոյ վիճակ մը ասիական թուրքիոյ մէջ առաջ կը բերէ կացութիւն մը որ երկար ատեն կարող չէ անփոփոխ մնալ: Ամէն տեղէ աւելի այս դրութիւնը ինձ ծանր թուեցաւ Մալաթիոյ մէջ, քաղաք մը Եփրատի հովտին մէջ խիտ կաղամախի անտառներով շրջապատուած, ամենաբերրի դաշտի մը կեդրոնը:

Մալաթիոյ մէջ ուր ամիս մը կեցայ, հոն ձգեցի իմ լաւագոյն հայ բարեկամներս. անոնք զիս առաջնորդեցին ամենայն սիրով իրենց դպրոցներու եկեղեցիներու վաճառանոցներու մէջ, բացին իմ առջև իրենց ցեխէ շինուած տունները և ամենէն աւելի արժանաւորը՝ իրենց սրտերը:

Մալաթիոյ հայերը 1895ին տասնորդուեցան սոսկալի կոտորածով մը: Այն հեռաւոր օրերու նշանները դեռ կը տեսնուին:

Եկեղեցւոյ պատուհանները մինչև այսօր հիւսուած մնացած են և պատերը կը կրեն դեռ հրազինուց նշանները:

Տես. — կ'ըսէր փոքրիկ վարժապետ մը որ իմ ամենէն աւելի հաւատարիմ ընկերներէս մին էր. — Ոչ ոք մտածեց անկից վերջը կրկին բանալու պատուհանները, քիչցուցին նաև դռները մէկի վերածելով: Ո՛ր գիտէ թէ ինչ կը հանդիպի Այս շէնքս մեր ունեցած միակ քարաշէնն է, ամէն պատահարի առջև մեր փրկու-

թիւնը կայացած է այս պատերու դիմադրութենէն. այն պատուհանին վերջին քարերը՝ հօրս ձեռքով դրուեցան կարկտաթափ թշնամի գնտակներու տակ, երկու ձեռքերն ալ ջախջախուեցան և մեռաւ առանց զիս վերջին անգամ մը զրկելու:

Որքան ասոր նման պատմութիւններ լսեցի քսան օրուան մէջ — Դու իտալացի մըն ես, — կ'ըսէին, — Վերջապէս Եւրոպացի մը, մտիկ ըրէ զայս ու պատմէ քու աշխարհիդ, — Դու մեր բարեկամն ես — կ'ըսէին ուրիշները — մեր բարեկամներն քիչ են: Պէտք ես գիտնալ այն ամէնը որ մեզի կը վերաբերի: Պէտք է Եւրոպա գիտնայ թէ ինչ պատահած է հոս և ինչ կը պատահի: Աշխարհ պէտք է առանց օգնութեան ձգէ զմեզ:

Անոնք կը խօսէին ու կը ցուցնէին ինձի վաւերաթուղթերը, կ'առաջնորդէին տունէ տուն ինչպէս երկայն ճանապարհ իաչի մը. որպէս զի տեսնեմ ու գիտնամ և յետոյ պատմեմ: Այս ուխտագնացութեան միոյն ժամանակ Պալու մը, ծեր թխագոյն և վտիտ քահանայ մը, մեծ ներքողներ ըրաւ իտալացւոյ մը՝ որ քանի մը տարի առաջ մեռած էր:

Ե. Վիտտո որուն համբաւը այնքան նշանաւոր և յարգելի էր բոլոր Հայաստանի մէջ:

Հալէպի հիւպատոսն էր երբ 1895ին տեղի ունեցան հայ կոտորածները, որուն յաջորդեց Հայ յեղափոխութիւնը: Իբրև ներկայացուցիչ Խալիլոյ, Աւստրիոյ, և Գերմանիոյ որոնք միջնորդած էին Օսմանեան կառավարութեան և յեղափոխականներու մէջ, նա գնաց Զէյթուն, «Վերջին օրրանը հայ անկախութեան» բանակցելու անձնատրութեան մասին:

Եւրոպական միջամտութիւնը բոլոր քրիստոնէիցմէ կը փափաքուէր ու կ'ըսւ պասուէր, որովհետև կը վախնային ահաւոր հարստահարիչ կառավարութենէն:

Վիտտո հիւպատոսը իւր պատգամաւորութեան մէջ այնպիսի բարձր՝ ոգի մը զգեցաւ, արդարութեան ու զթուլեան գէպի ճնշուածները, որ նոյն իսկ ապստամբնե-

ընդ իրեն իրենց ազատարար մը ողջունեցին զինքը:

Նա կրկին հաստատեց շատ ամիսներէ ի վեր պատեւեալմէ քարուքանդուած երկրին մէջ, կարգն ու իտալադուլթիւնը. յաղթուողներու սրտին մէջ վառեց լաւագոյն ժամանակներու յոյսը, և ամենէն աւելի իտաքերայ ապահովութիւնը թէ Եւրոպա պիտի չի ձգէր առանց օգնութեան Ասիոյ քրիստոնեայ եղբայրները:

Երբ վերջապէս պատրաստուեցաւ մեկնելու, խուռն բազմութիւն մը հաւաքուեցաւ իր տան դրան առջև, որուն տանեաց վրայ դեռ կը ծածանէր իտալական դրօշն, իբր նշան ազատութեան և քաղաքակրթութեան:

— Մեր հայրը — կը կանչէր բազմութիւնը — «մի՛ թողուր զմեզ, եղի՛ր Զէյթունի տէրն և հայ անկախութեան պաշտպանը:

Տեսնելով որ նա հաստատուն է մեկնելու գաղափարին վրայ, իրեն ընծայուեցաւ այն դրօշը որ երկու տարի ծածանեցաւ յեղափոխութեան բոլոր դաշտերուն վրայ, նշան մշտատե և երախտագիտութեան և սիրոյ:

Թրգմ. Հ. Ղ. ՍՐԱՊԻՈՆԵԱՆ

(Շարայայրելի)

ՍՓԻՆՔՍՆԵՐՈՒ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Մինչ յառաջդիմութեան զագաթնակէտը հասնելու մօտ կը համարինք մենք զմեզ տեսնելով ամէն օր նորանոր գիւտերու հնարութիւնը, յանկարծ գետնի տակէն կը յառնեն մեր նախնիք յուսախար ընելու մեր պարծենկոտ հպարտութիւնը և ծիծաղելու մեր վրայ իրենց հակայական գործերով, զորս մաշելու կարող չեն եղած մի քանի տասնեակ դարեր:

Այսպէս հանդիպեցաւ մի քանի ամիս առաջ երբ անգղիացի հռչակաւոր եգիպտացէտն

տագէտն բրոֆ. G. A. Reisner յաջողեցաւ պեղել Ճիզէի մեծ Սփինքսին մէջը և գտաւ հոն տաճարներու շարք մը:

Սփինքսները, ինչպէս գիտենք, կրանիդ կամ պորփիւր քարէ հակայական արձաններ են, մարդկային՝ յաճախ կանացի դէմքով և կուրծքով, և ամբողջ մարմինը պառկած առիւծի մը կերպարանքով: Եւ կը գտնուին Եգիպտոսի մէջ և ի Յունաստան տաճարներու մօտից առջև կանգնած: Կը համարուէին իբրեւ պահպանք սրբաւրաններու՝ զաղտնի արարողութեանց կամ բազոսական տոներու ժամանակ:

Սփինքսներու անթիւ բազմութեան մէջէն, ամէնէն աւելի հռչակաւորը, իր մեծութեամբ և շքեղութեամբ է Մեմփիսինը, Ճիզէի բուրգին մօտ: Իրեն բարձրութիւնն է զրեթէ քսան մեղր գլխուն կատարէն մինչև ոտըր, միայն բերանը զրեթէ 2,50 մեղր է և երկայնութիւնը 55 մեղր: Հաւանաւ կան է որ փորուած ԸԼԼայ ժայռէ մը որ քիչ շատ այս ձևն ունէր. միայն թաթերը յետոյ բերուած կ'երևին. այնքան խոշոր է տարածութեամբ՝ որ երևակայել անգամ կարելի չէ թէ ուրիշ տեղէ փոխադրուած ԸԼԼայ:

Թուումէս Դ. տաճար մը շինել տուաւ իր թաթերուն մէջտեղ, որ յետոյ աւագի մէջ թաղուեցաւ և զոր մասամբ մը պեղեց Gariglia 1812ին և վերջը Mariette, իսկ 1886ին զրեթէ ամբողջովին՝ զաղափար ընկերութիւն մը: Կուրծքին վրայ կը գտնուին եգիպտական սրբազրեր թուումէս Դ. և Հոսամէս մեծի ժամանակէն: Երեսուն երկու աստիճաններով կը բարձրացուի դէպ ի այն տաճարը, որ շինուած է իրեն թաթերուն մէջտեղ. հոն գտնուած է դուռ մը որ ստորերկրեայ ծածուկ ճամբով մը պիտի տանէր անշուշտ Ճիզէի բուրգին ներսը. այն տեղէն կու գային քուրմերը Սփինքսին պատգամները բերելու համար:

Masperoյի կարծիքով այս Սփինքսը տեսակ մը գաւիթ էր կամ պատշգամ սպասելու համար, ուսկից թափօրը պաշտօնական օրերու մէջ կը մեկնէր, դէպ ի